

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI TO'LOVGA QOBLIYATSIZLIK TIZIMIDA KELISHUV BITIMINI TUZISH TARTIBINI TAKOMILLASHTIRISH ZARURATI

Husainova Sabina Abduqayum qizi

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti

Xalqaro beznis huquqi yo'nalishi magistranti

O'zbekiston Respublikasi, 100007 Toshkent shahri,

Mustaqillik shoh ko'chasi 54

Tel: +998975878108

Email: husainovasabina1808@gmail.com

Husainova Sabina Abduqayum qizi

Master's student of the direction International business law

University of World Economy and Diplomacy

100007, Republic of Uzbekistan, Tashkent, Mustakillik ave., 54

Phone.: +998975878108 ; E-mail: husainovasabina1808@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tatqiqotning maqsadi O'zbekiston Respublikasida to'lovga qobiliyatsizlik insitutida kelishuv bitimini tuzish tartibini takomillashtirish zaruriyatlarini tushuntirib berishdan iboratdir. Maqolada tadqiqot maqsadini aniq ifoda etish uchun tarixiy-huquqiy hamda qiyosiy taqqoslash metodikalaridan foydalanilgan

Annotation. The purpose of this research is to explain the need to improve the procedure for concluding a settlement(debt) agreement in the Institute of Insolvency in the Republic of Uzbekistan. Historical-legal and comparative comparison methods are used in the article to clearly express the purpose of the research.

Kalit so'zlar: Bankrotlik insituti, to'lovga qobiliyatsizlik, bozor iqtisodiyoti, tugatish taomili, sanatsiya, tashqi boshqaruv, kelishuv bitimi.

Keywords: Institute of Bankruptcy, insolvency, market economy, liquidation of debtor, rehabilitation, external management, settlement (debt) agreement.

Kelishuv bitimi (Qarz shartnomasi) - bu qarzdor va kreditor o'rtasida to'lanmagan qarzni to'lash bo'yicha tuziladigan huquqiy shartnoma. Ushbu shartnoma mazmuni to'lovga qobiliyatsiz qarzdor qarzning to'liq miqdorini to'lay olishga iqtisodiy qodir bo'lmagan holatda kreditorlarga umumiy qarzning to'liq qismini emas balki uning biror qismini to'lash taklifini taklif qilishidan iboratdir.¹ Kelishuv bitimi tuzilgach qarzdor kamaytirilgan qarzni kelishilgan muddatda, odatda uch yildan besh yilgacha oraliqda to'lashi kerak. Kelishuv bitimini tuzish tartibi to'lovga qobiliyatsiz qarzdorni

¹ <https://www.contractsounsel.com/t/us/debt-agreement#>

bankrot deb topish va tugatish nisbatan muqobil yechim sifatida xalqaro to'lovga qobiliyatsizlik tajribasida foydalanib kelinmoqda. Kelishuv bitimining tuzilishining qarzdor uchun ahamiyati yuqori ya'ni bitim tuzilishi orqali qarzdor o'z huquqiy maqomini saqlab qoladi va bankrot deb topilgach yuzaga keluvchi oqibatlardan qutulib qoladi. Kridetorlar manfaatlari uchun ham kelishuv bitimi tuzish muhim, aksincha bo'lsa qarzdorning bankrot deb topilganda kreditor talablari ko'p holatlarda to'lig'icha bajarilmasdan qoladi, kelishuv bitimi esa qiymat jihatdan samarali yechimni taklif etadi. Muayyan vaziyatda bo'lgan debitorlar uchun ushbu yo'l oqilona tanlovdir va odatda eng so'ngi yechim sifatida qo'llanishi tavsiya etilib kelinadi. Albatta Kelishuv bitimi tuzilishining ham oqibatlari mavjud. Odatda bunday ta'sir qarzdorning kelishuv bitimida bo'lgan vaqt davomida boshqa bir kredit olish imkoniyatining kamayishi va shuningdek qarzdor bu vaqt davomida yangi hamkorlar bilan ishlashdan oldin ularni kelishuv bitimi to'g'risida ogohlantirishi zarurligi bilan ta'riflanadi.

O'zbekiston Respublikasi To'lovga qobiliyatsizlik tizimida kelishuv bitimi tuzish to'g'risidagi norma eng dastlabki "Bankrotlik to'g'risida"gi 1994-yilda qabul qilingan qonun tarkibiga kiritilgan edi. Amalda kuchda bo'lgan "To'lovga qobiliyatsizlik to'g'risida"gi qonunning 3-moddasida kelishuv bitimiga - taraflarning o'zaro yon berish asosida to'lovga qobiliyatsizlik to'g'risidagi ish bo'yicha ish yuritishni tugatish haqidagi bitim sifatida ta'rif berilgan. Ushbu ta'rif kelishuv bitimining mazmunini to'la ifodalash uchun yetarli emas. Bitimning tuzilishidan maqsad qarz miqdorini aslidan kamaytirish hamda to'lov muddatini uzaytirish hisoblanadi, shu sababi kelishuv bitimini ta'riflashda qarzdor hamda kreditorlar o'rtasida uning tuzilishi maqsadiga urg'u berilishi maqsadga muvofiqdir. Xalqaro to'lovga qobiliyatsizlik amaliyotida kelishuv bitimi (settlement agreement) odatda "qarz shartnomasi" (debt agreement)² nomi bilan ataladi, hamda qarzdor hamda kreditorlar o'rtasida qarzdor majburiyatlarning kreditorlar da'vo qilgan miqdordan kam bo'lgan boshqa miqdorda belgilangan muddat davomida tomonidan to'lab borish uchun tuzilgan shartnoma sifatida ta'rif beriladi. "To'lovga qobiliyatsizlik" to'g'risidagi qonun 3-moddasiga tuzatish sifatida, kelishuv bitimini-kreditorlar talab qilgan qarz majburiyatlarining kamaytirilgan miqdorda kelishilgan vaqt oralig'ida qarzdor tomonidan qanoatlantirilishi asosida to'lovga qobiliyatsizlik (bankrotlik) to'g'risidagi ish yurituvini tugatish deb ta'riflash taklif etiladi.

Kelishuv bitimini tuzish orqali qarzdorning faoliyat turini hamda maqomini saqlab qolish, bankrot bo'lishini oldini olish hamda shu bilan bir vaqtning o'zida kreditorlar talablarini qanoatlantirishga erishish mumkin. Ammo "Kelishuv bitimi" tuzish tartibini to'lovga qobiliyatsizlik ish yurituvida qo'llashda qarzdorning iqtisodiy hamda ijtimoiy vaziyatini to'liq o'rganib chiqish talab etiladi. Bitim tuzilishining asosiy

² <https://www.iiiglobal.org/uncitral/>

maqsadi qarzdor yuridik va jismoniy shaxslar faoliyati hamda maqomini saqlab qolish, shuningdek bankrot deb topilgach yuzaga keluvchi oqibatlarini oldini olish bo'lsada, qarzdor iqtisodiy imkoniyatlarini to'liq baholay olmaslik natijada jiddiyroq oqibatlar kelib chiqishi mumkin. Kelishuv bitimi qarzdorni qarzlaridan to'la ozod etmaydi va balki qarz miqdorini kamaytirib, qarzni to'lab borish muddatini esa uzaytiradi.³ Kelishuv bitimi tuzilishi uchun asosiy shart qarzdorning to'lovga qobiliyatsizligi hisoblanadi. Ushbu bitimning qarzdor hamda kreditorlar o'rtasida qarz majburiyatlarini bajarish muddatini uzaytirish maqsadida tuzilgan fuqorolik-huquqiy bitimlardan asosiy farqi bu uning to'lovga qobiliyatsizlikka doir ish yurituvini davomida iqtisodiy sudning tasdig'i asosida tuzilishi hamda barcha kreditorlar manfaatlariga nisbatan birdek xizmat qilishidadir.

Respublikamizda so'ngi yillarda davomida (2020; 2021; 2022; 2023) korxonalarining bankrotligi hamda to'lovga qobiliyatsizligiga doir ko'rib chiqilgan ishlar soni iqtisodiy sud tomonidan ko'rib chiqilgan umumiy ishlar miqdorining o'rtacha 5,2 foizini tashkil etdi. Bu vaqt oralig'ida iqtisodiy sudlar tomonidan ko'rilgan bankrotlik hamda to'lovga qobiliyatsizlik to'g'risidagi ishlarining o'rtacha 92,5 foizi to'lovga qobiliyatsizlikka doir ish yurituvining soddalashtirilgan tartibida ko'rib chiqilgan bo'lib, bu tartibga ko'ra tugatilayotgan hamda hozir bo'lmagan qarzdorning to'lovga qobiliyatsizligiga doir ish yurituvini ochiladi. Garchi to'lovga qobiliyatsizlikka doir ish yurituvining soddalashtirilgan tartibda o'tkazilishi tomonlar uchun vaqt hamda xarajatlar jihatidan samarador bo'lsada, har yili respublikamizda iqtisodiy sudlar tomonidan ko'rilayotgan to'lovga qobiliyatsizlik (bankrotlik) ga doir ish yurituvlarining o'rtacha 90 foizdan ko'proq qismining aynan tugatilayotgan hamda hozir bo'lmagan qarzdorlarga nisbatan qo'zg'atilayotgani hamda ushbu qarzdor yuridik shaxslar sud tomonidan bankrot deya topilib ularning asosiy qismiga nisbatan tugatishga doir ish yurituvigina qo'llanib kelinayotgani tahlil etilishi zarur muhim masalalardan biridir.

Bizga ma'lumki, "To'lovga qobiliyatsizlik to'g'risida"gi qonunning asosiy maqsadi yuridik va jismoniy shaxslarning, shuningdek yakka tartibdagi tadbirkorlarning to'lovga qobiliyatsizligi sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat bo'lib, qonun yuridik hamda jismoniy shaxslarning to'lov qobiliyatini tiklash, tadbirkorlik subyektlari faoliyatini saqlab qolishga doir sudgacha hamda sud jarayonida qo'llanuvchi tartib-taomillarning asosiy huquqiy manbasi sifatida bevosita birinchi navbatda qarzdorning to'lov qobiliyatini tiklashga qaratilgan vazifalarni bajarishi zarurdir. Ushbu vazifalarning amalga oshirilishida qonun normalarini yangilab borish bilan bir qatorda qarzdor yuridik hamda jismoniy shaxslar shuningdek yakka taartibdagi tadbirkorlarning qonundagi normalar ishlash tartibiga nisbatan ogohlik darajasini oshirish ham muhim ahamiyatga egadir. Xo'jalik yurituv subyektlari

³ <https://www.afsa.gov.au/i-cant-pay-my-debts/debt-agreement/what-debt-agreement>

shuningdek jismoniy shaxslarning o'z iqtisodiy holatlarini muntazam ravishda tekshirib borishlari, qarzdorlik yuzaga kelganda esa mavjud real daromad miqdori va boshqa aktivlari hisobiga qarz majburiyatlarini vaqtida to'lay olish ehtimolliklarini oldindan prognoz qilib, vaqtincha to'lovga qobiliyatsizlikning alomatlari kuzatilganda esa to'lovga qobiliyatsizlik to'g'risidagi ish yurituvini qo'zg'atishni so'rab iqtisodiy sudlarga o'z vaqtida kechiktirmay murojaat etishlari "To'lovga qobiliyatsizlik to'g'risida"gi qonunning amal qilish samaradorligini oshirishga xizmat qilgan bo'lar edi. Ammo ushbu masalalar tashkiliy xususiyatga ega bo'lib, targ'ibot ishlari hamda fuqorolarning shaxsiy xohish istaklari bilan bevosita bog'liqdir. Ayni vaqtda qarzdor, uning kreditorlari shuningdek maxsus vakolatli davlat organlari tomonidan, to'lovga qobiliyatsizlik doir ish yurituvini qo'zg'atishni so'rab berilayotgan arizalarning 90 foizidan oshiq bo'lgan holatida qarzdor doimiy to'lovsizlik alomatlarini namoyon etmoqda, hamda o'z-o'zidan ularga nisbatan sud soddalashtirilgan tartibda ish yurituvini joriy qilmoqda. Soddalashtirilgan tartibda ish yurituvini qo'zg'atilgan qarzdorlar doimiy to'lovga qobiliyatsiz bo'lib ularga nisbatan "To'lovga qobiliyatsizlik to'g'risida"gi qonunning 239-moddasi 2-qismiga binoan kuzatuv, sud sanatsiyasi va tashqi boshqaruv tartib-taomillari qo'llanilmaydi. Shunga qaramay tugatilayotgan qarzdorni bankrot deb topish hamda unga nisbatan tugatishga doir ish yurituv tartib-taomilini qo'llashdan ko'ra yuridik shaxsning faoliyatini saqlab qolish va shu bilan bir vaqtda kreditorlar manfaatlarini himoya qilish iqtisodiy-huquqiy jihatdan samarali yo'ldir. Amalda kuchda bo'lgan "To'lovga qobiliyatsizlik to'g'risida"gi qonunning 161-moddasi 1-qismiga binoan qarzdor va kreditorlar sud tomonidan to'lovga qobiliyatsizlik to'g'risidagi ishni ko'rib chiqishning har qanday bosqichida kelishuv bitimini tuzishga haqlidirlar.

Xulosa qilib aytganda, doimiy to'lovga qobiliyatsizlik holatida bo'lgan qarzdorni bankrot deb e'lon qilish hamda uning kelgusi faoliyatiga bevosita ta'sir etuvchi huquqiy oqibatlarining yuzaga kelish xavfi mavjud bo'lgan bir vaqtda uni bankrot deb topilmagan holatda tugatish va ehtimol uning faoliyatini saqlab qolish qarzdorning kelgusidagi faoliyatidan chegaralovchi holatlarning oldini olish uchun maqbul yechimdir. Ammo shunga qaramay kelishuv bitimi tom ma'noda "ikki yoqli xanjar" kabi qarzdor iqtisodiy-huquqiy holati uchun ham samarali va ham falokatli bo'la oladi. Shu sababli kelishuv bitimini tuzish tartibi hamda unga bog'liq jarayonlar yuqori aniqlik darajasida qonun hujjatlari bilan tartibga solinishi shartdir, qonunning matnida kelishuv bitimini tuzish doir normalardagi mazmuniy bo'shliqlar hamda mavhumliklar keyinchalik qarzdor uchun uning bankrot deb topilishidan ko'ra jiddiyroq oqibatlarni keltirib chiqarib, to'lovga qobiliyatsizlik to'g'risidagi ishning qayta ochilishi sabab bo'ladi, bu holatda sud xarajatlarining karralanishi, shuningdek vaqting behudaga yo'qotilishi va kreditorlarning manfaatlariga putur yetishi kuzatiladi. Bu borada iqtisodiy-huquqiy jihatdan rivojlangan davlatlar tajribasini o'rganish hamda ularning

qonunchilikasoslarida qo'llanilgan samaradorligi jihatidan yuqori normalarni milliy qonunchiligimizga mos ravishda o'zlashtirish muhim ahamiyatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "To'lovga qobiliyatsizlik to'g'risida"gi Qonuni // lex.uz.
2. O'zbekiston Respublikasining "Bankrotlik to'g'risida"gi Qonuni // lex.uz.
3. Xudaybergenov B.B. To'lovga qobiliyatsizlikni huquqiy tartibga solishning o'ziga xos xususiyatlari: sanatsiya va bankrotlik: yur.fan.dok.diss. Toshkent, 2023. -390.
4. <https://www.contractsounsel.com/t/us/debt-agreement#>
5. <https://www.iiiglobal.org/uncitral/>
6. <https://www.afsa.gov.au/i-cant-pay-my-debts/debt-agreement/what-debt-agreement>